मुसहर जातिको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको शोधकार्य (५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

कल्याण कुमारी चौधरी
क्याम्पस रोल नं. : २१३ /२०६४/२०६५
त्रि.वि.दर्ता नं. : ६-१-१२-५०५-९७
परीक्षा सि.नं .: २१८००५०/२०६६

जनता वहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
इटहरी, सुनसरी

२०७२

मुसहर जातिको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको शोधकार्य (५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

कल्याण कुमारी चौधरी
क्याम्पस रोल नं. : २१३ /२०६४/२०६५
त्रि.वि.दर्ता नं. : ६-१-१२-५०५-९७
परीक्षा सि.नं .: २१८००५०/२०६६

जनता वहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
इटहरी, सुनसरी
२०७२

शोधपत्र पेश गरेको मिति	शोधपत्र भाइभा मिति
वि.सं. : २०७१/१२/२२	वि.सं.: २०७२/०७/३०
इ.सं. : ५ अप्रिल २०१५	इ.सं. : १६ नोभेम्वर २०१५

प्रतिवद्धता–पत्र

म शोधार्थी कल्याण कुमारी चौधरी यो घोषणा गर्दछु कि प्रस्तुत *मुसहर जातिको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच* शीर्षकको शोधपत्र मेरो मौलिक अनुसन्धान हो । शोधपत्रको कुनै अंश समेत मैले कहीँकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको होइन । आवश्यकता अनुसार सन्दर्भ र स्रोत खुलाई पूर्वकार्यको प्रयोग गरिएको छ । यदि कहीँकतैबाट हुबहु नक्कल गरेको प्रमाणित भए त्यसबाट आउने सबैखाले परिणामको सामना गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

कल्याण कुमारी चौधरी

शोधार्थी

मिति :- २०७१/१२ /२२

(५ अप्रिल २०१५)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी

सिफारिस-पत्र

मुसहर जातिको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र कल्याण कुमारी चौधरीले मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । निजद्वारा कडा मिहिनेत र लगनशीलताका साथ स्थलगत सर्वेक्षण गरी अध्ययन गरिएको यस शोधपत्रप्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । शोधपत्रलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, जनता वहुमुखी क्याम्पसद्वारा मुल्याङ्कन गर्नका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति :- २०७१/१२/२२

(५ अप्रिल २०१५)

....

श्रीविमल नेपाल

शोधनिर्देशक

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
जनता बहुमुखी क्याम्पस
इटहरी, सुनसरी

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह, द्वितिय वर्षको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधार्थी कल्याण कुमारी चौधरीले प्रस्तुत गर्ने भएको मुसहर जातिको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच नामक शोधपत्रको मुल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरियो ।

मुल्याङ्कन समिति :

१. विमल नेपाल ....

उप-प्राध्यापक

(विभागिय प्रमुख)

२.विमल नेपाल ....

उप-प्राध्यापक

(शोधनिर्देशक)

३. चन्द्र वहादुर श्रेष्ठ ....

उप-प्राध्यापक

(वाह्य सुपरिवेक्षक)

मितिः २०७२/ /

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले मेरा श्रद्धेय गुरू श्री विमल नेपालको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । शोधपत्रको शीर्षक चयनदेखि शोधकार्य सम्पादनसम्म पाएको उहाँको समुचित मार्ग निर्देशन र सहयोगले गर्दा नै प्रस्तुत शोधपत्रले यो स्वरूप प्राप्त गर्न सकेको हो । आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गरी शोधपत्रलाई परिष्कार र परिमार्जन गरिदिनु भएकोमा म उहाँप्रति हार्दिकतापूर्वक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्यका लागि सुझाव-सल्लाह र प्राज्ञिक निर्देशन प्रदान गरी विशेष सहयोग गर्नुहुने शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका गुरुवर्गप्रति म कृतार्थ छु ।

शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङकलन गरी रुजु गर्न महत्वपूर्ण सहयोग गर्नु हुने प्र.अ. तथा शिक्षक शिक्षका लगायत सम्बन्धित क्षेत्रका अभिभावक तथा बुद्धिजिवी समाजसेवी सम्पूर्णलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मलाई पढ्न प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरा बुवा श्री विन्देश्वर प्रसाद चौधरी र मेरो श्रीमानदेवचरण चौधरीप्रति म सदैव कृतार्थ छु । शोधलेखन कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण मित्रहरु तथा साथीभाईहरुलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यस शोधपत्रलाई छिटो छरितो र शुद्धरुपमा टङ्कन गरी यस आकार प्रदान गर्नुहुने मेरा भाई आशिष चौधरीलाई पनि हार्दिक धन्यवाद र आभार व्यक्त गर्दछु ।

कल्याण कुमारी चौधरी

शोधार्थी

मितिः २०७२/०७/३० (५ अप्रिल २०१५)

शोधसार

यो शोधपत्र मुसहर जातिको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच शीर्षकमा तयार परिएको छ । यस अध्ययनका उदेश्यहरुमा मुसहर बालबालिकाको प्राथमिक तहमा पहुँच पत्तालगाउनु , शिक्षामा मुसहरजातिका पहुँच सम्बन्धि समस्याका कारणहरु पत्ता लागाउनु, शिक्षामा मुसहर समुदायका बालबालिकाको पहुँच बढाउन चालिएका प्रयासहरुको खोजी गर्नु र समस्या निराकरणका उपायहरु सुझाउनु रहेकाछन ।

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन गर्ने क्रममा अनुसन्धान सम्बन्धि लेख रचना, अध्ययन अनुसन्धान आदिका प्रतिवेदन अध्ययन गरी साहित्यको पुनरावलोकन गरिरएको छ । यस अध्ययनमा परिमाणात्मक र गुणात्मक दुबै अध्ययन विधि प्रयोग गरी तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । नेपाली समाजमा सुविधाविहिन निम्न वर्गको रुपमा रहेका मुसहर जातिको शैक्षिक अवस्थालाई यस अनुसन्धानमा गहन तरीकाबाट अध्ययन गरिने भएकोले यसको लागि कार्ल मार्क्सको द्वन्द सिद्धान्तसंग तुलना गरी अध्ययन गरिएकोछ । शिक्षामा समान अवसर तथा निःशुल्क शिक्षाको अवधारणा कार्यान्वयनका समस्याहरुलाई इमाइल डर्खिमको सोसल क्लास एण्ड एजुकेशन थेउरीको आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएकोछ । सचेतनाको अभावले शिक्षामा पछाडि परेका मुसहरहरुमा शिक्षाको पहुँच वृद्धि गर्ने उपायखोजी गर्न पाउलो फेररको सचेतिकरणको सिद्धान्तको आधारमा अध्ययन गरिएकोछ ।

यस अध्ययनका लागि सप्तरी जिल्लाका मुसहर जातिको बाहुल्यता भएका पाँचवटा गा.वि.स.का पाँचवटा विद्यालयहरुलाई उदेश्य मूलक रुपमा छनौट गरिएको छ । मुसहर समुदायका विद्यार्थी बढि भएका विद्यालयका ५ जना प्र.अ.हरु, प्रत्येक विद्यालयका १ जना शिक्षकका दरले ५ जना शिक्षकहरु, प्रत्येक गा.वि.स.बाट ३ जनाका दरले १५ जना मुसहर अभिभावकहरु, छनौट भएका ५ वटा विद्यालयबाट ३ जनाका दरले १५ जना मुसहर विद्यार्थीहरु, प्रत्येक गा.वि.स.बाट १ जनाका दरले ५ जना बुद्धिजिवीहरु तथा समाज सेवीहरु र ५ जना गैरसरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरु गरी जम्मा ५० जनालाई यस अध्ययनको नमुनाका रुपमा छनौट गरिएको छ । यसरी नमुना छनौट गर्दा पूर्व निश्चित एवं तयारी व्यक्तिबाट नलिई सामान्य संभावनायूक्त नमुना छनौट विधिबाट गोला प्रथाद्वरा छनौट गरिएको छ । यस अनुसन्धानका लागि तथ्याङ्क संकालन गर्नका लागि अन्तरवार्ता, छलफल, प्रश्नावली, अभिलेख अध्ययन जस्ता साधनहरुको प्रयोग गरी आवश्यक प्रमाणित सुचनाहरु संकलन गरिएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयका् प्राथमिक तहमा जम्मा विद्यार्थी संख्या १२०१ रहेको छ । यसमा ४७३ छात्रा छन् भने ७२८ छात्रहरु छन् । त्यसमध्ये मुसहर विद्यार्थी संख्या १३७ अर्थात १० प्रतिशत छ र त्यस मध्ये मुसहर छात्रा संख्या ४९ अर्थात १० प्रतिशत छ भने मुसहर छात्र संख्या ८८ अर्थात १२ प्रतिशत छ । अन्य जातका विद्यार्थी १०६४ रहेका छन् ।४० प्रतिशत (१५ मध्ये ६जना) मुसहर बालबालिकाहरु प्रोमोटेड पास भएको पाईयो । यसमा बालबालिकाहरु एक वा दुई विषय लगाएर पास गरेको पाइयो । २७ प्रतिशत मुसहर बालबालिकाहरु सन्तोष जनक पास गरेको छ । यसै गरी १३ प्रतिशत मुसहर बालबालबालिकाहरु १० औं स्थान सम्म पर्न सफल भएको छ भने २० प्रतिशत मुसहर बालबालिकाहरु प्रथम /द्वितिय / तृतिय श्रेणीमा पास हुने गरेको प्रस्ट हुन्छ । यसबाट तल्लो कक्षाको तुलनामा माथिल्लो कक्षाहरुमा मुसहर छात्राहरुको अनुपात घट्दै गएको देखिन्छ । समग्र रुपमा हेर्दा मुसहर बालबालिको शैक्षिक उपलब्धि स्तर त्यती राम्रो भएको पाईदैन ।

मुसहरहरुलाई सचेतीकरणको शिक्षाद्धारा चेतना जागरण गराई शैक्षिक मूलधारमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । प्रत्येक शैक्षिक संस्थामा भर्ना भएका सम्पूर्ण मुसहर छात्रछात्राहरुलाई निरन्तर प्रेरणा, प्रोत्साहन हौसलाका साथै उनीहरुको व्यक्तिगत रुचि, इच्छा, चाहना र आवश्यकतालाई बुझि सोही बमोजिम शैक्षिक क्रियाकलाप संचालन गर्नु पर्ने देखिन्छ । विभिन्न खोजमूलक कार्यक्रमद्धारा मुसहरहरुको वास्तविकता पत्ता लगाई उनीहरुलाई प्रत्यक्ष सहभागी गराउँदै उनीहरुकै सहभागीतामा आर्थिक सुधारका कार्यक्रमहरु लागु गर्नुपर्दछ ।सचेतनामूलक शिक्षा मार्फत मुसहर अभिभावकमा शैक्षिक जागरण ल्याउनुपर्दछ । देशको प्रशासनिक तहहरुमा मुसहरहरुको प्रतिनिधित्व हुनुपर्दछ । प्रत्येक शैक्षिक संस्थामा मुसहर शिक्षकको व्यवस्था गरी मुसहरहरुलाई प्रोत्साहन गरिनुपर्दछ । सामाजिक भेदभाव निर्मूल गर्ने कानुनलाई कडाइका साथ कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ । मुसहर विद्धानहरुका उदाहरणीय जीवनी तथा योगदानहरु पाठ्यक्रममा समावेश गरिनुपर्दछ । मुसहर जात भित्रैमा पनि मुसहर छात्राहरुलाई विशेष सुविधा हुनुपर्दछ । मानव अधिकारको रुपमा रहेको आधारभूत शिक्षा सामाजिक न्याय, लैङ्गीक समानता, नागरिकले पाउनुपर्ने अधिकार, आदि कुरामा जनचेतना जागृत गराउनु पर्दछ । समाजमा रहेको रुडिवाढीता, कुसंस्कार, आदिलाई जरैबाट हटाउन प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य गरिनुपर्दछ । सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था, व्यक्ति विशेष सबैले मुसहर जातको उत्थानका लागि एकजुट हुनुपर्दछ ।

विषयसूचि

पृष्ठ

प्रतिवद्धता पत्र क

सिफारिस पत्र ख

स्वीकृति पत्र ग

कृतज्ञता घ

शोधसार ङ-च

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १-३

१.२ समस्याको कथन ३-४

१.३ अध्ययनको उदेश्य ४

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु ४

१.५ अध्ययनको औचित्य ५

१.६ अध्ययनको परिसीमा ५

१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा ६

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यकोपुनरावलोकन र अवधारणात्मक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनारावलोकन ७-९

२.२ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन १०-१२

२.३ अवधारणात्मक खाका १३

२.४ पुनरावलोकनको शैक्षिक उपादेयता १३-१४

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १४

३.२ जनसंख्या, नमुना र नमुना रणनीति १४-१६

३.३ अध्ययन क्षेत्र १६

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु १६

३.५ तथ्याङ्क संकलन विधि १७

३.६ तथ्याङ्गक विश्लेषण प्रक्रिया १७

परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल

४.१ मुसहर बालबालिकाको प्राथमिक तहको शिक्षामा पहुँच १८

४.१.१ मुसहर बालबालिकाको प्राथमिक तहमा भर्ना स्थिति १८-२३

४.१.२ विद्यालय जाने मुसहर बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धि स्तर २३-२४

४.२ मुसहर बालबालिकाहरुको प्राथमिक तहमा पहुँच सम्बन्धी समस्याहरु २५

४.२.१ मुसहर बालबालिकाहरु विद्यालय नपठाउने / नजाने कारणहरु २५-२६

४.२.२ मुसहर बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धि स्तर न्यून हुने कारणहरु२६-२७

४.२.३ मुसहर बालबालिकाहरुले विद्यालय छाड्ने प्रमुख कारणहरु २७-३१

४.३. मुसहर बालबालिकाको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच बढाउन चालिएका प्रयासहरु ३१-३२

४.४ मुसहर बालबालिकाहरुको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच बढाउने उपायहरु ३२-३६

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष तथा सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष ३७-३८

५.२ सुझावहरु

५.२.१ नीतिगत तह ३८

५.२.२ अभ्यास तह ३८-३९

५.२.३ अनुसन्धान तह ३९

सन्दर्भ सामग्री

अनुसूची

तालिका सूचि

तालिका नं. विवरण पृष्ठ संख्या

१. नमुना छनौट विवरण १६

२. श्री कच्छु नरप्रताप उच्च मा.वि.मा प्राथमिक तहमा मुसहर विद्यार्थीहरुको भर्ना विवरण१८

३. नेपाल रेडक्रस राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय दिघवामा मुसहर विद्यार्थीहरुको भर्ना विवरण १९

४. जनजागरण राष्ट्रिय प्राथमिक विद्यालय इटहर्वा सितापुरमा मुसहर विद्यार्थीहरुको भर्ना विवरण २०

५. निम्न माध्यामिकविद्यालय सकुबनी फत्तेपुरमा मुसहर विद्यार्थीहरुको भर्ना विवरण २१

६. राष्ट्रिय माध्यामिकविद्यालय बनरैत टोल, बरमझियामा मुसहर विद्यार्थीहरुको भर्ना विवरण२२

७. अध्ययन क्षेत्रका पाँचवटै विद्यालयमा कक्षागत मुसहर विधार्थीहरुको भर्ना विवरण २२

८. अध्ययन क्षेत्रका पाँच वटै विद्यालयमा मुसहर विद्यार्थीहरुको भर्ना विवरण २३

९. विद्यालय जाने मुसहर बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धि स्तर २४

१०.मुसहर बालबालिकाहरु विद्यालय नजाने कारणहरु २५

११.मुसहर बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धि स्तर न्यून हुने कारणहरु २७

१२. मुसहर बालबालिकाहरुले विद्यालय छाड्ने प्रमुख कारणहरु २९

चित्र सूचि

चित्र नं.	विवरण	पृष्ठ संख्या
१.	विद्यालय जाने मूसहर बालबालिकाहरुको शैक्षिक उपलब्धि स्तर	२४
२.	मुसहर बालबालिकाहरु विद्यालय नजाने कारणहरु	२६
३.	शैक्षिक उपलब्धि स्तर असल नहुनुका कारणहरु	२७
४.	मुसहर बालबालिकाहरुले विद्यालय छाड्ने प्रमूख कारणहरु	२९

सङ्क्षिप्त रुप

वि.स.	- विक्रम संवत
गा.वि.स	- गाँउ विकास समिती
एस.एल.सी	-स्कुल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट
मा.वि.	- माध्यमिक विद्यालय
प्र.अ.	- प्रधानाध्यापक
वि.नि	- विद्यालय निरीक्षक
जि.शि.का.	-जिल्ला शिक्षा कार्यालय